

פרשת שלח

חטא התרים את הארץ

מאת הרב אלחנן סמט

- א. מבוא: גבולות הסיפור והקבלת מחציותיו
- ב. "מה פשעם ומה חטאתם" של התרים את הארץ?
- ג. מהי מטרת השליחות - דעת רמב"ן
- ד. בין 'תרים' ארץ ל'מרגלים' אותה
- ה. פתיחת פרשת שלח כעין פתיחת ספר במדבר
- ו. משמעות המשימות שהציב משה לפני התרים (פסוקים יז-כ)
- ז. מאיסת הארץ

א. מבוא: גבולות הסיפור והקבלת מחציותיו

בדברים הבאים מקדים מ"צ סגל את דיונו על הסיפור בפרשתנו (מסורת וביקורת עמ' 90):
חטא העם במעשה המרגלים היה, בדומה לחטא העגל, מעשה כביר ששינה את כל מהלך ההיסטוריה של הדור. כי כמו שחטא העגל היה הפרה של הברית ומאיסה בהבטחת ה' שארץ כנען תהא לישראל למורשה... ולפיכך אנו מוצאים שרק בשני חטאים אלו היה ברצונו של ה' לענוש את העם בכליה גמורה, ולהקים גוי חדש מזרעו של משה... (במדבר י"ד, יב; שמות ל"ב, י). וכן רק בשני חטאים אלו השתמש משה בתפילתו... באותו נימוק של חילול שם שמים...
שונות התוצאות בשני חטאים אלו: בחטא העגל הצליח משה במאמציו העצומים להשיג סליחה לעם ולהסיר מהם את העונש, ואף לחדש את הברית שהופרה על ידי החטא, ולהשיב את היחס הקודם בין ה' לעמו על ידי בניין המשכן וקבלת החוקים. אך בחטא המרגלים לא היתה הסליחה שלמה, והחוטאים לא נפטרו מעונש. על החוטאים נגזרה מיתה במדבר, ורק הדור הבא זכה להתחדשות היחסים האינטימיים בין ה' לעמו ישראל בידי משה עבד ה'.

שאלות רבות נשאלו במהלך הדורות ביחס לסיפור זה וביחס לאזכוריו במקומות אחרים במקרא, ובמיוחד ביחס לתיאור האירוע בדברי משה בתחילת נאומו הגדול בספר דברים (א', כ - ב', ב). אנו נתרכז בעיון זה בסיפור שבפרשתנו בלבד. מבחינה מתודולוגית ראוי לגשת לניתוח סיפורנו באופן עצמאי ובלתי-תלוי באזכוריו שבמקומות האחרים. רק בהגיעו לאותם המקומות על הלומד להידרש לקשיים הניצבים לפניו בהם, כאשר הניתוח של הסיפור בפרשתנו משמש לו תשתית להמשך הדיון. ובינתיים, לא עלינו המלאכה לגמור (במה שנוגע לאותם מקומות) ואין אנו בני חורין להיבטל ממנה (במה שנוגע לפרשתנו).

ראשית יש לקבוע מה הם גבולותיו של סיפורנו. ברור שפתיחתו היא בראש הפרשה (י"ג, א-ב), בדבר ה' אל משה "שלח לך אנשים..." , אך היכן סיומו? השאלה נוגעת לאירוע המתואר בסוף פרק י"ד (פסוקים מ-מה) והמכונה "חטא המעפילים": האם הוא שייך לסיפור הקודם ומהווה חלק ממנו? אין ספק שכך הדבר. בפסוקים אלו מתואר ניסיון של בני ישראל למחוק בכוח את חטאם הקודם ואת העונש שנגזר עליהם באמצעות המראה נוספת של רצון ה'. אלא שמעשה זה לא צלח בידם, כפי שהזהיר משה מראש. "העמלקי והכנעני", שהוזכרו בסיפור שלפני כן פעמיים, מוזכרים באירוע זה פעמיים נוספות. באירוע זה מתברר שהעונש שהושת על העם אינו בר ביטול.
נמצא כי סיפורנו משתרע על פני פרקים י"ג-י"ד, והוא בן 78 פסוקים. בעיונים קודמים שהוקדשו לסיפורים בתורה הראינו כי הסיפור המקראי נחלק בדרך כלל לשתי מחציות שאורכן דומה ואשר ההבחנה ביניהן ניכרת היטב במהלך עלילת הסיפור: נקודת החצייה היא במקום שבו מתרחשת תפנית דרמטית בעלילה, ובדרך כלל מסמנת תפנית זו את התחלת פתרון הבעיה שעוצבה במחצית הראשונה של הסיפור. היכן נקודת התפנית הדרמטית בסיפורנו? נדמה שאין קושי להצביע עליה. עם הגיע החטא לנקודת השפל החמורה ביותר שלו - (י"ג, י) "ויאמרו כל העדה לרגום אתם (- את יהושע וכלב) באבנים" - הגיעה גם הסבלנות הא-לוהית אל קצה:
וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל.

הופעת כבוד ה' אל כל בני ישראל מסמנת את המעבר מתיאור החטא אל הדיון בעונש. הדיון הזה בעונש ותיאור ראשית התגשמותו הם שימלאו את כל המחצית השנייה של הסיפור. מבנה מעין זה, שבו מחציתו הראשונה של סיפור מתארת חטא והאחרת עוסקת בעונש, אופייני להרבה סיפורים

במקרא שנושאם הוא "חטא ועונשו". בספר במדבר עוד ניפגש בדוגמה נוספת של סיפור על חטא ועונשו, שבין מחצית "החטא" שלו למחצית "העונש" שלו נמצאת אותה תפנית דרמטית המבשרת על המעבר (ט"ז, כ): "וירא כבוד ה' אל כל העדה". אלו הן אפוא שתי המחציות של סיפורנו:

מחצית א "החטא" י"ג, א - י"ד, י ובה 43 פסוקים.
מחצית ב "העונש" י"ד, יא-מה ובה 35 פסוקים.

הבה נבחן עתה את הרכבו של הסיפור על פי החלוקה שלו לפסקות, ואגב כך יתבלט מבנהו:
א י"ג, א-כ צו ה' למשה והטלת השליחות על הנשיאים
ב כא-כה מסע הנשיאים בארץ ושובם למחנה

ג כו-לג דיווחם של הנשיאים והוויכוח בינם לבין כלב

ד י"ד, א-י מרד העם

י"ג "וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל"

ה יא-כה העונש המוצע - השמדת העם, תפילת משה וקבלתה, המרתו בעונש אי-ירושת הארץ
ו כו-לה קצבת העונש: 40 שנות נדודים במדבר שבמהלכן יכלה הדור הזה

ז לו-לח עונש התרים: מוות במגפה

ח לט-מה מפלתם של המעפילים
בלב הסיפור מצויה ההקבלה בין פסקה ד - חטא העם - לבין פסקות ה-ו, העוסקות שתיהן בעונש העם. שלוש פסקות אלו יוצרות יחדיו את החטיבה המרכזית של הסיפור - 35 פסוקים, שהם כמחצית הסיפור. חטא העם ועונשו הם גם העניינים החשובים ביותר בסיפור מבחינת משמעותו כ"מעשה כביר ששינה את המהלך ההיסטורי של הדור".
אופייה של ההקבלה החיצונית יותר, זו שבין פסקה ג לפסקה ז, דומה: חטאם של התרים את הארץ לעומת עונשם. חטאם כמחטיאי העם כולו חמור יותר מזה של העם, ועל כן עונשם מידי וחמור אף הוא: מוות במגפה כבר עתה.
ההקבלה ההיקפית, בין פסקות א-ב לפסקה ח, אינה דומה לקודמותיה. אין כאן חטא ועונשו, סיבה ותוצאה, כמו שהיו בהקבלות הקודמות שנידונו. הפעם זו הקבלה ניגודית בין "עלייה" חיובית אל הארץ, הנעשית על פי מצוות ה' ומסתיימת בשלום, היא עלייתם של התרים את הארץ, לבין "עלייה" שלילית אל הארץ, הנעשית בניגוד למצוות ה', ומסתיימת במפלה. השורש על"ה מופיע בכל צד בהקבלה זו 4 פעמים.

ב. "מה פשעם ומה חטאתם" של התרים את הארץ?

אחת השאלות הידועות ביותר בסיפורנו, שאלה שעסקו בה רבים מן הפרשנים, היא זו שניסח הרמב"ן (י"ג, ב, ד"ה שלח לך אנשים):

מה עשו המרגלים? כי משה אמר להם (י"ג, יח) 'וראינתם את הארץ מה היא, ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב', ואמר להם בערים (שם יט) 'הבמחנים אם במבצרים', ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שציווה אותם. ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו (שם כח) 'אפס כי עז העם... והערים בצרות גדלות מאד', וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם?...
והנה, משה רבנו אמר לבניהם כדברים האלה, והפליג להם בחוזק העם ובמבצר עריהם וכוח הענקים, יתר מאוד ממה שאמרו המרגלים לאבותם, כדכתיב (דברים ט', א-ב): 'שמע ישראל, אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך, ערים גדלות ובצורת בשמים. עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענקי'. ואם היה פשע המרגלים וחטאתם בזה, למה יניא את לב בניהם כהניא המרגלים את לב אבותם?

ושמא תאמר שבדבריהם הראשונים אכן לא חטאו עדיין המרגלים, דבר זה דוחה אותו רמב"ן: ואל תחשוב כי היה פשעם בדיבת 'ארץ אכלת ישיבה' (שהוא הדיבור השלישי שלהם, פסוק לב) בלבד, כי טרם שיאמרו להם (- המרגלים) כן, היה מריבת כלב עמהם (- כבר בפסוק ל). וכן כתוב (בדברים א', כח) 'אחינו המסו את לבבנו לאמר: עם גדול ורם ממנו, ערים גדלות ובצורת בשמים' (- והרי זה ציטוט דיבורם הראשון).

הרמב"ן עונה על שאלתו רק בהמשך הפרק, בביאורו לדברי המרגלים ולוויכוחם עם כלב בפסוקים כז-לא (ביאור זה ניתן בפסוק כז ד"ה וגם זבת חלב):

בעבור שציווה אותם לראות (פסוק כ) 'השמנה היא אם רזה', השיבו לו כי היא שמנה יוגם זבת חלב ודבש היא'. ועל שאלתו (שם) 'היש בה עץ אם אין' השיבו לו 'זה פריה', כי כן ציווה אותם להראותו (- פסוק כ) 'והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ'. והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו. והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות, כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם, כי כן ציווה אותם (פסוק יח) 'החזק הוא הרפה' (שם יט) 'הבמחנים אם במבצרים'. אבל רשעים במילת **אפס**, שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם, שאי אפשר בשום עניין, כלשון (תהילים ע"ז, ט) 'האפס לנצח חסדו'; (ישעיהו מ"ה, יד) 'ואין עוד אפס אלהים'. והנה אמרו לו: הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב, **אבל אי אפשר לבוא אליהם**, כי עז העם והערים בצורות גדולות מאוד, וגם ילידי הענק ראינו שם, ואמרו עוד: 'עמלק יושב בארץ הנגב לרמוז שאין שם רוח (- כיוון) לבוא בארץ משם, כי כולם גיבורים. כי עמלק בדרום, והכנעני במערב ובמזרח, והאמורי בהר. **הגידו שליחותם ויניאו לב העם ברמז**, מפני מוראם ממשה ואהרן.

בעל העקדה (בשער שבעים ושבעה) מצטרף אף הוא לפירוש הרמב"ן, אך תוך תיקון קל ונחוץ:

וצדק הרמב"ן במה שכתב שכל פשעם היה במילת 'אפס' אבל לא מטעמו... כי ודאי מילת 'אפס' בזה השימוש היא שווה למילה 'רק' או 'אך', כמו שמצינו בבלעם פעם (במדבר כ"ב, כ) '**ואך** את הדבר...'. פעם (שם שם לה) '**ואפס** את הדבר...'. ואין הבדל ביניהם, ושניהם כטעם (דברים ט"ו, ד) 'אפס כי לא יהיה בך אביון'.

וזה טעם 'אפס' כי עז העם' ששיעורו: באנו אל הארץ... וגם זבת חלב וגו', **ומצדדים אלו טוב לנו לבוא שם**, אפס כי עז העם וגו' והערים בצורות וגו', **ולזה לא נוכל לעלות**. שאם לא על זה העניין (- התכוונו בדבריהם, המסקנה ש'לזה לא נוכל לעלות') לא תיפול מילת 'אפס' וכיוצא בה בכאן: כי עזות העם וחוזק הערים אינו הפך הנאמר ראשונה, ולא ממינו.

ובזה הדבר הגדילו רשע ואשמה רבה, שהוציאו עצמם מכלל מרגלים ונכנסו בכלל יועצים... משל לאדם האומר לשלוחו: 'בוא נא אל בית התגר, וראה לי שם טלית אחת שישנה בידו, והסתכל בטוב צמרה ופשתה, באורכה וברוחבה, במראיתה ומחירה, והשב לי דבר כי חפץ אני לקנותה'. והיה אם יבוא איש זה ויאמר לו: 'ראיתיה והנה צמרה נקי והיא ארוכה ורחבה, ומראיתה ירקרק או אדמדם ומחירה אלף זהובים (!)', הנה הוא היטיב בשליחותו ולא יצא מכללו.

אמנם אם אמר לו: 'ראיתיה והנה היא טובה ורחבה וצמרה טוב ונקי, **אבל... מחירה גדול** שהוא אלף זהובים', הנה כבר יצא מכלל שליח ונכנס לכלל יועץ, וזה במה שהטעים דבריו במילת 'אבל'... אין למשלח לסמוך עליו, כי הוא (- המשלח) היודע הראוי לו בזה, כי הליועץ לקחו? נמצא לפי דבריהם כי חטאם של המרגלים היה בחריגה מסמכותם, במעבר שעשו מעמדת מדווחים נאמנים - שזהו המנדט שניתן להם - לעמדת יועצים בעלי דעה והערכה - שזהו מחוץ להגדרת שליחותם. ואכן, הבחנה כזו קיימת בגופי המודיעין בימינו, בין מאספי נתונים, שתפקידם הוא לדווח על מה שראו או שמעו, לבין מעריכים, שתפקידם לספק הערכות מצב ואף עצות על סמך אותם נתונים. המעבר מן התפקיד האחד אל האחר הוא אמנם חריגה מסמכות, אך סוף סוף אין זו אלא עברה פורמלית. האם בכך מתמצה חטאם של המרגלים?

ג. מהי מטרת השליחות - דעת רמב"ן

דברי הרמב"ן שהובאו בסעיף הקודם נאמרו על סמך ההנחה שהוא מבסס בתחילת הפרשה (י"ג, ב) כי מטרת שליחותם של המרגלים צבאית הייתה:

כדרך כל הבאים להילחם בארץ נוכריה, ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים, ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים... ושייתנו להם עצה באיזו עיר יילחמו תחילה, ומאיזה צד יהיה נוח לכבוש את הארץ... וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות, וכן עשה עוד משה עצמו, שנאמר (במדבר כ"א, לב) 'וישלח משה לרגל את יעזר', וכן ביהושע בן נון (יהושע ב', א) 'שנים אנשים מרגלים'... כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס, אבל יצווה בנלחמים להיחלץ ולהישמר ולארום... ואמר לו (- ה') 'שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען' - וידעוה ויגידו לכם, ועל פיהם תתייעצו בעניין הכיבוש.

אחר כך מבאר הרמב"ן את סדרת השאלות שמשה הציב לפני המרגלים (פסוקים יז-כ) על סמך הנחתו זאת, שכולן מיועדות להכין את הכיבוש הצבאי של הארץ.

דיווחם הראשון של המרגלים היה אפוא ברובו במסגרת תפקידם, כדברי רמב"ן שהובאו בסעיף הקודם, ורק במילה 'אפס' חרגו מסמכותם (אף כי חריגה זו הנה מתפקיד צבאי אחד לתפקיד צבאי אחר).

תפיסתו זו של רמב"ן אופיינית היא לו: במקומות רבים בפירושו לתורה מפרש הוא את הכתובים פירוש ריאליסטי, המבוסס על הכרת המציאות. אף דבריו "כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על

הנס... מאפיינים את השקפתו הדתית של הרמב"ן. מחמת כל זאת, קרובה פרשנותו של רמב"ן ללבו של בן דורנו. ובכל זאת, במה שנוגע לפרשתנו ראויה תפיסתו לבחינה מחודשת.

ד. בין 'תרים' ארץ ל'מרגלים' אותה

ישנן במקרא יחידות ספרותיות בעלות ייחוד לשוני מובהק: מופיעה בהן מילה מסוימת בצפיפות רבה, בעוד שמילה זו אינה נמצאת כלל, או שהיא נדירה ביותר, במקומות אחרים במקרא. הופעת המילה הזו באותה יחידה ספרותית - בדרך כלל כשהיא משמשת בה 'מילה מנחה' - "צובעת" את היחידה בגוון לשוני מיוחד ומעניקה לאותה מילה חשיבות יתרה, ולעתים חשיבות קריטית להבנת היחידה הספרותית השלמה. דא עקא: מפני נדירותה של המילה, לא תמיד משמעותה ברורה. לעתים יש קושי לפרשה מתוך היחידה הספרותית עצמה, ללא הסיוע של הופעתה בהקשרים מגוונים נוספים. כזה הוא הסיפור בפרשתנו: 12 פעמים מופיע בו השורש תו"ר, כמספר הנשיאים הנשלחים לתור את הארץ. הן המספר המשמעותי של הופעותיו, הן פיזורו בשווה על פני כל הסיפור (הוא חסר רק בפסקה ה ובפסקה ח, שבה אין הוא צפוי להופיע) והן נדירותו מעידות על כך ששורש זה מהווה 'מילה מנחה' בסיפורנו.

בתורה מופיע השורש תו"ר עוד שלוש פעמים, והללו קשורות באופן ישיר או באופן עקיף לסיפורנו: 1. בהמשך פרשת שלח, במצוות ציצית, נאמר:

ט"ו, לט ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם.

הקשר בין מצוות ציצית לסיפור שקדם לה אינו נובע רק מן הסמיכות בפרשה ומן השורש תו"ר המופיע בשניהם. חטאו של הדור הוגדר בסיפור כ'זנות':

י"ד, לג ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה, ונשאו את זנותיכם...

במצוות ציצית נרמז אפוא כי התרים, שנשלחו לתור את הארץ, תרו אחרי לבבם ואחרי עיניהם שאחריהם הם זונים. נרמז בזאת כי מצוות ציצית, תיקון היא לחטא שקדם לה והגנה מפני הישנותו. 2. בפרשת בהעלותך, בתיאור המסע הראשון, הופיע השורש תו"ר לראשונה במקרא:

י, לג ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים

וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה.

ארון ברית ה' הוא אפוא "התרי" הראשון ההולך לפני ישראל במדבר, עוד בטרם הגיעו לגבול הארץ. 3. במקבילה לסיפורנו, בנאום משה בספר דברים, ישנם הבדלים רבים וניכרים. אחד החשובים שבהם הוא שהשורש תו"ר אנו מופיע בהקשר לשנים עשר השלוחים ששלח משה. שורשים אחרים מופיעים שם:

דברים א', כב נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ...
שם שם כה ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה.

בדרך מוזרה השתלט השורש רג"ל, המופיע בדברי משה הללו, ואף שם רק פעם אחת, והעניק לסיפור שבספר במדבר (וכמובן אף לזה שבספר דברים) את השם 'סיפור המרגלים', ולשנים עשר השלוחים את הכינוי הקבוע בדברי המפרשים 'המרגלים'. אולם השורש רג"ל אינו מופיע כלל בסיפורנו! נראה שדבר זה נתאפשר כתוצאה מתהליך לא-מודע: הקושי בפירושו של השורש תו"ר, שהוא כאמור נדיר במקרא ופחות מובן מהשורש רג"ל, המופיע במקרא במקומות שונים בקשר לחשיפת סודות האויב והכנת מלחמת כיבוש, ומגמת ההרמוניזציה בין הסיפור בפרשתנו לזה שבנאום משה בספר דברים, הם שאפשרו את המרת המונח 'תרים' במונח 'מרגלים'. אולם באמת ההבחנה בין "ריגול וחפירת הארץ" שבספר דברים לבין "תור הארץ" שבספר במדבר הוא חשוב ביותר לבירור היחס בין שני המקומות. בכל זאת השורש תו"ר מופיע בדברי משה הללו בספר דברים, אולם לא ביחס לשנים עשר השלוחים ותפקידם אלא ביחס לה':

דברים א', כט-לג ואמר אלכם: לא תערצון ולא תיראון מהם. ה' א-להיכם ההלך

לפניכם הוא ילחם לכם... ובמדבר אשר ראית, אשר נשאת ה' א-להיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה. ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' א-להיכם ההלך

לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם...

דברים אלו של משה מצויים בזיקה עניינית ולשונית ברורה לפסוק מפרשת בהעלותך שהובא לעיל וקושרים פסוק זה לסיפורנו. אפשר שמה שנרמז בקישור זה הוא כי ה', אשר "תרי" לישראל את מקומות המנוחה והחנייה הטובים ביותר בהליכתם במדבר עד עתה, ודאי "תרי" להם את ארץ כנען כמקום מנוחתם המתמשכת עם סיום מסעם במדבר, ועל כן אין ישראל צריכים לירא מפני העמים היושבים עתה בארץ.

4. ואכן, רעיון זה, שה' "תרי" לישראל את ארצם, מצאנו בנבואת יחזקאל המקיימת זיקה גלויה לסיפורנו:

יחזקאל כ', ו ביום ההוא נשאתי את ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל **ארץ אשר תרתי להם**, זבת חלב ודבש, צבי היא לכל הארצות.
מלבד ההופעות הללו של השורש תו"ר, הקשורות כולן בסיפורנו בקשר כל שהוא, מצוי השורש בעוד מקומות בודדים במקרא.

ובכן, מהי משמעותו של השורש תו"ר? האם הוא מקביל או קרוב לשורש רג"ל? אין לומר זאת, משום שבפרשיות העוסקות בריגול אין הוא מופיע. מצויים שם שורשים אחרים: רג"ל, חפ"ר, חק"ר. ודאי אין זה מקרה שסיפורנו נמנע באופן שיטתי משימוש באחד מכל הפעלים הללו, הרווחים בפרשות הריגול, ובוחר בשורש המיוחד והנדיר תו"ר.

באכדית המילה t?ru משמעה: לשוטט. אפשר שזו, או מעין זו, אכן משמעות המילה בפרשת ציצית "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם...". אולם נראה כי בלשון המקרא יש לשורש תו"ר משמעויות מגוונות ומדויקות יותר.

ארון ה' הנוסע לפני ישראל דרך שלושת ימים "לתור להם מנוחה", וכן ה' "ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם", אינם 'משוטטים' סתם: הם נעים לפני ישראל כדי לאתר את המקום הטוב ביותר הראוי לשמש כמקום חנייה ומנוחה.

משמעות המילה בדברי יחזקאל "להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם" היא 'ארץ אשר בחרתי להם', והרי זו מיטונימיה: כיוון שבחירת דבר נעשית בדרך כלל על ידי חיפוש ובררה, קרויה כאן פעולת הבחירה עצמה "תרתי להם".

נמצינו למדים כי אף אם משמעות המילה 'לתור' קשורה בתנועה, אין זו תנועה סתמית אלא תנועה לשם בחירה. משמעות צו ה' בראש פרשתנו "שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל" יכולה להיות: 'יילכו בארץ ויבחרו בה' או: 'ויבררו אותה לישראל'.

לא הכנה צבאית של הכיבוש ולא הכנה לקראת חלוקת הארץ והתיישבות בה כלולות בצו ה', אלא דבר שונה לגמרי: בצו ה' הזה מתגלה חפצו כי מתנתו לישראל – "ארץ אשר תרתי להם", "ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל" – תינתן להם גם על פי בחירתם האנושית. הרי מאות שנים עברו מאז עזבו אבותיהם של בני ישראל את הארץ הזאת, והדור היוצא ממצרים, אף אם שמע אודותיה מפי אבותיו ומפי משה (שאף הם לא ראו אותה בעיניהם), אין הוא מכיר את נופיה ואת טבעה. נופים אחרים הוא מכיר: את נופיה של ארץ מצרים ואת נופי המדבר, והללו שונים הרבה מנופיה ומטבעה של ארץ כנען. ישראל הגיעו אפוא לגבולה של ארץ לא-נודעת מבחינתם העומדת להינתן להם, וה' מצווה עליהם לשלוח את נציגיהם "איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו, כל נשיא בהם", כדי שהללו יאשרו את טובה של מתנת ה' ויבחרו בה בעצמם בשם העם מייצגים.

שליחותם של שנים עשר הנשיאים לתור את ארץ כנען "אשר אני נתן לבני ישראל" נושאת אפוא אופי דתי מובהק. לא משימת דיווח טכני ולא הערכת מצב נדרשו מהם, אלא הצטרפות אנושית לבחירה הא-לוהית.

חטאם של התרים את הארץ, ואחר כך של העם כולו, היה בכך שסרו מן הבחירה הא-לוהית ומאסו בה. אין צורך בדקדוקי פרשנות כדי להבין במה חטאו התרים. הם מעלו בשליחותם והפכו את הקערה על פיה: במקום "לתור את הארץ" – לבחור בה – הם חיפשו דרך לדחות את מתנת ה' הזו באמתלאות שונות, ולהסיט את המהלך ההיסטורי הא-לוהי ממסלולו המתוכנן. היש חטא גדול מזה?

ה. פתיחת פרשת שלח כעין פתיחת ספר במדבר

קריאה רגישה בראש פרשת שלח תגלה כי לפנינו פתיחה חגיגית, המזכירה את פתיחת חומש במדבר:

במדבר א'	פרשת שלח, במדבר י"ג
(א) וידבר ה' אל משה... לאמר:	(א) וידבר ה' אל משה לאמר:
(ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם, במספר שמות כל זכר לגלגלתם.	(ב) שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל,
(ג) ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא	איש אחד איש אחד
למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם	
(ה) ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם... (פירוט שמות הראשים עד פסוק טו)	(ד) ואלה שמותם (פירוט שמות הנשיאים עד פסוק טו)
(טז) אלה קריאי (קרואי קרי) העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם (טז)	אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ

אין זה דמיון מקרי: בשני הפרקים הללו אנו נמצאים בפרשת דרכים היסטורית בתולדות דור יוצאי מצרים. בראש חומש במדבר אנו מצויים ימים ספורים לפני היציאה הראשונה לדרך מהר חורב

בואכה ארץ כנען. מטרתו של המפקד היא לשמש הכנה ליציאה לאותה דרך. זהו מפקד חגיגי שהעם כולו שותף בו, ושנים עשר נשיאיו מייצגים בו את שותפותם של שנים עשר השבטים בהכנות הנעשות לקראת היציאה לדרך.

והנה הגיעה הדרך לסיומה, אל גבולה של ארץ כנען, אל קדש ברנע. פרק חגיגי חדש מתחיל בתולדותיו של אותו דור: כאן מתחילות ההכנות לכניסה לארץ בעוד זמן קצר. ההכנה החשובה ביותר ברגע זה היא שישראל יקבלו מושג ריאלי על טיבה של הארץ, כדי שהארץ תתחבב עליהם. ושוב נעשית פעולה חגיגית ופומבית (כמו בעת המפקד), שבה נשלחים 12 הנשיאים, המייצגים את 12 השבטים, כדי שיערכו היכרות עם הארץ וגם יעבירו את רשמי מסעם בארץ אל אחיהם, על מנת שהכול יבחרו בארץ בשמחה לקראת כניסתם אליה.

שילוח הנשיאים אינו נעשה "חרש", כפי שהיה ראוי לשליחת מרגלים (ראה יהושע ב', א). שנים עשר איש גם אינם מהווים משלחת ריגול סבירה. זו קבוצה גדולה מדי, שאינה יכולה להסתתר בנקל בשעת סכנה (כפי שעשו שני מרגליו של יהושע). נראה שדווקא מפני גודלה של קבוצה זו, ומפני שהלכה לתומה, בדרך המלך, ולא כדרכם של מרגלי "חרש", לא עוררה חשד ולא משכה תשומת לב. הדבר המונע מאתנו לחוש בחגיגות פתיחתה של פרשת שלח הוא פירושו של רש"י (וההולכים בעקבותיו), שכדי לאחד את סיפורנו עם דברי משה בדברים א' פירש את צו ה' "שלח לך": לדעתך, אני איני מצווה לך. אם תרצה - שלח.

על דברי רש"י הללו כותב הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

ודאי לשון שלח לך אינו במשמע אלא כמו 'קח לך', 'לך לך', שהוא מצווה כמשמעו. אלא ההכרח לפרש כך (כרש"י) כמבואר בספר דברים, שמתחילה אך המה ישראל ביקשו זאת. **אבל מכל מקום אי אפשר לעקם גם זה המקרא לגמרי, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו.**

כאשר סיימו ישראל את מסעם פעם נוספת, לאחר תום ארבעים השנים, ושוב חנו על גבול הארץ (אם כי במקום אחר, בערבות מואב), נצטוו בשלישית בציווי החותם כמעט את ספר במדבר:

ל"ד, טז-כט וידבר ה' אל משה לאמר: אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ...

ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ. ואלה שמות האנשים (וכאן פירוט שמות הנשיאים)... אלה אשר צוה ה' לנחל את בני ישראל בארץ כנען.

1. משמעות המשימות שהציב משה לפני התרים (פסוקים יז-כ)

אחת הסיבות העיקריות להגדרת משימתם של 12 הנשיאים כמשימת ריגול צבאית שנועדה להכין את כיבוש הארץ (ולא כמוצע בעיונו) היא סדרת השאלות שהציב משה בפני הנשלחים לתור את הארץ בפסוקים יז-כ. ותחילה נציב את שאלותיו בדרך אשר תבליט את מבנה הדברים:

(יז) עלו זה בנגב ועליתם את ההר

(יח) **וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה**

1. החזק הוא הרפה

2. המעט הוא אם רב

3. (יט) ומה הארץ אשר הוא יושב בה:

הטובה הוא אם רעה

4. ומה הערים אשר הוא יושב בהנה:

הבמחנים אם במבצרים.

(כ) **ומה הארץ:** 1. השמנה הוא אם רזה

2. היש בה עץ אם אין

3. והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ.

בראש דבריו, בפסוק יח, כותרת כפולה, המכילה את שני המרכיבים שאותם עליהם לראות במסעם: הארץ והעם היושב עליה. אחר כך בא פירוט השאלות הספציפיות הנוגעות לכל מרכיב ומרכיב, וכרגיל במקרא, פירוט זה נעשה בסדר כיאסטי ביחס לסדר המרכיבים שבכותרת. יש לשים לב לכך שהשאלה בפסוק יט "ומה הארץ אשר הוא יושב בה..." כמו גם זו הבאה אחריה "ומה הערים אשר הוא יושב בהנה..." הן שאלות על העם, **שאותו יש לתאר על פי טיב ארצו המיושבת ועל פי איכות עריו.**

עם סיום השאלות הנוגעות לעם (ארבע במספר) חוזרת הכותרת הראשונה בקיצור: "ומה הארץ", כחזרה מגשרת לשם פירוט חלקה הראשון של הכותרת בפסוק יח. הפירוט כאן מכיל שתי שאלות הנוגעות לטיב הארץ ולמראה פניה והוראה אחת על לקיחת פרייה.

ובכן, מה מטרתן של שאלות אלו? ריבוי השאלות ביחס לעם, ובייחוד אופייה של השאלה הפותחת, "החזק הוא הרפה", ושל השאלה המסיימת, "הבמחנים אם במבצרים", מעלים על הדעת שאלו הן שאלות לקראת מלחמת הכיבוש. ממילא, אף השאלות הנוגעות לארץ קשורות ודאי לתכנית הכיבוש,

כגון מהיכן כדאי להתחיל את כיבושה ומה האפשרות להתקיים בה כלכלית בזמן המלחמה. הבנה זו עמדה ביסוד תפיסתו של הרמב"ן את משימתם של הנשיאים כמשימת ריגול צבאי. ממילא אף תשובתם הראשונה של הנשיאים תואמת את מה שנשאלו ויש צורך לאתר את מקום חטאם, שאותו מצא הרמב"ן, כזכור, במילה "אפס".

אולם נראה שתפיסה זו אינה מכוונת לפשוטן של השאלות. לא אל ארץ ריקה מיושבים עומדים בני ישראל להיכנס, אלא אל ארץ שברובה היא מאוכלסת עתה. דבר זה ברכה יש בו, כדברי משה בנאומו הגדול בספר דברים:

דברים ו', ט-יא והיה כי יביאך ה' א-להיך אל הארץ אשר נשבע... ערים גדלת וטבת
אשר לא בניתי. **ובתים** מלאים כל טוב אשר מלאתי, **ובלת** חצובים
אשר לא חצבת, **כרמים וזיתים** אשר לא נטעת, ואכלת ושבעת.
לפיכך החפץ להכיר את הארץ, הן מבחינת תכונותיה שבכוח והן מבחינת מראה פניה בשעה זו, חייב להכיר זאת באמצעות הכרת מצב "העם היושב עליה". מצבו של **העם** - חזק או רפה, מעט או רב - מגלה מה הן תכונותיה של **הארץ** ומה השפעתן על גודל האוכלוסייה ועל תכונות גופם של היושבים בה: בעלי גוף חזק או רפה. כך נתפרשו שאלות אלו בדברי רש"י (בדפוסים המאוחרים). מקורם
בתנחומא שלח ו':

(יח) ואת הארץ מה הוא - יש ארץ מגדלת גיבורים ויש ארץ מגדלת חלשים, יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין.
"האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו" כתב משורר אחד, ועל כן מתיאור מצבו אתה יכול להקיש על ארץ מולדתו.

ממילא, תשובתם של התרים את הארץ (כח) "**עז** העם הישב בארץ" אינה קשורה כלל במה שנשאלו "**החזק** הוא הרפה". הללו העבירו את מישור הדיון לשאלת המלחמה, שכלל לא נידונה בדברי משה. השאלות 3-4 במסגרת השאלות על העם נועדו לתת תמונת מצב של **נוף הארץ המיושבת**: האם הארץ "טובה", כפי שהיא מתוארת בדברי משה שהובאו לעיל: "ערים גדלת **וטבת**... ובתים מלאים כל

טוב... כרמים וזיתים...", או שמא זו ארץ רעה, שיושביה מצליחים לחיות בה בקושי. השאלה האחרונה נוגעת לנוף האנושי: האם אנשיה חיים במתנות "כמו הקדריים (- הערבים הבדואים) שחיים באוהלים" (ראב"ע), או שהם חיים בערים מבוצרות מוקפות חומה. שאלה זו גם היא נועדה ללמד על טיב הארץ (שכן שוכני אוהלים חיים בדרך כלל בארץ מרעה, ואילו שוכני ערים חיים בארץ חקלאית), כמו גם על מראה פניה החיצוני.

ושבו: תשובתם של התרים "והערים בצרות גדלת מאד" וקישורם זאת לדבריהם "כי עז העם" אינם תשובה למה שנשאלו אלא הסטת הדיווח לכיוון אחר לגמרי, לכיוון צבאי.

נראה ששתי השאלות הנשאלות במסגרת הברור על הארץ נועדו לברר את מצבה של **הארץ שאינה מיושבת**: השמנה היא - וראויה לעיבוד חקלאי, אם רזה - ובלתי ראויה לעיבוד. היש בה עץ אם אין - האם היא מכוסה ביערות אם לאו. שאלה זו נוגעת למראה פניה של הארץ הלא-מיושבת, והיא נוגעת כמובן גם למאמץ הנדרש ליישובה (ראה יהושע י"ז, יד-יח).

כאן המקום להביא את דברי הרמב"ן בראש פרשתנו, המעלה בשולי דבריו אפשרות פרשנית שונה מזו שהלך בה בראש דבריו, והיא תואמת את מה שהוצע בעיון זה:

וכן נראה שהם שאלו ממשה (דברים א', כב): 'נשלחה אנשים לפנינו **ויחפרו** לנו את הארץ, והוא חיפוש בדרכים ובעניין הכיבוש... וזה טעם 'לפנינו', שילכו הם אחריהם על דרכם... אבל ה' ציווה **ויתורו** את ארץ כנען, והוא כטעם **בררה**, כבאים לקנות דבר, מלשון (דה"ב ט', יד) 'לבד מאנשי התרים והסוחרים'. וכן (יחזקאל כ', ו) 'אל ארץ אשר תרתי להם' וכן (במדבר י', ג) 'לתור להם מנחה'. ועל כן ציווה אותן משה לפרוט 'הטובה היא אם רעה... השמנה היא אם רזה' וגו' **והכול לשמחם** כי 'צבי היא לכל הארצות', ויעלו בה בחפץ גדול.

ז. מאיסת הארץ

חטאם של התרים את הארץ וחטאו של דור יוצאי מצרים לא היה רק בכך שפחדו מפני המלחמה. כך הם דברי בעל העקדה:

וכבר פירשנו... שלא היה מורד לבב, רק דמאיסא (- הארץ) עליהם, וכמו שאמר הכתוב בפירוש (י"ד, לא) 'וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה והביאתי אתם וידעו את **הארץ אשר מאסתם בה**'. ומאמר המשורר (תהילים ק"ו, כד) דווקא: '**וימאסו בארץ חמדה**'. והיא (- מאיסת הארץ) הקושי שהיה בעיני אביהם שבשמים, שעליו נשבע ולא ניחם, לבלתי יבואו שמה, כי אינם ראויים...

מאיסה שעם מואס בארצו היא דבר שאינו מצוי בכל אומה ולשון תחת השמים, ויש לברר את פשרו. שמא תאמר: רק בדור יוצאי מצרים, שעדיין לא חי בארצו מעולם, נמצאה תכונה רעה זו. לא כן אומר בעל העקדה בהמשך דבריו:

וקבעו בכייה לכל ישראל לדורותם, כי מיאוס הארץ ההיא כפי מה שתיארנוהו, הוא העניין אשר עמד עלינו לכולתנו בכל הדורות, ובעבורו גלינו מעל ארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, והיינו חרפה לשכנינו ולעג וקלס לסביבותינו. ואין שום מבוא (- דרך מקדימה) לשוב אל שלמותנו, כי אם בשובה אלינו...

[ניתן למצוא שיעור זה באתר האינטרנט של בית המדרש האלקטרוני :

www.vbm-torah.org/parshah.doc

[שבת שלום.]

כדי להירשם יש לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן :

GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל את רשימת השיעורים יש לשלוח בקשה לכתובת :

LISTS@VBM-TORAH.ORG

עם התוכן :

GET YHE-ABOUT

COURSES

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב לכתובת

YHE@VIRTUAL.CO.IL

כל הזכויות שמורות 2000 לישיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט.